

DOMIŠLJANJE ARHEOLOGIJE

(Enes Halilović: *Listovi na vodi*, Prosveta, Beograd, 2007)

Poznati argentinski pripovedač napisao je jednom: „Video sam nešto belo na nebu. Kažu mi da je to / Mesec, ali / šta mogu učiniti sa jednom reči i jednom mitologijom“. Njegove kratke priče i pesme crpele su svoju građu iz istog čvorišta mitologija, a svoje reči upravljale prema sličnim poetičkim zahtevima i smernicama. To da li Enes Halilović Borhesa smatra za svog duhovnog oca ili uzor, potpuno je nevažno. Daleko je bitnija činjenica da je Halilović umeo od njega da nauči šta može sa jednom reči i jednom mitologijom – reč da ponavlja dok se iz nje ne izrodi druga, pa treća, pa sedma, mitologiju da nakrivi, iskosa pogleda, dok ne počne da znači drugo, pa treće, pa sasvim deseto nešto. A opet isto, arhetipsko. Halilovićeva nova pesnička knjiga *Listovi na vodi* poetički se ne razlikuje mnogo od njegove knjige kratkih priča *Kapilarne pojave* (2006). Tehnika sabiranja značenja i poentiranja u malom, jednako je prisutna i u njegovim pričama i u pesmama. Razlika je možda samo u količini naracije i njenoj ulozi, a ponekad ni u tome.

Pisao je još Borhes: „Nema ničeg starog pod suncem. Sve se događa prvi put, ali na večni način“. Da bi nam *ispričao* svoje pesme, Halilović se poštapa istorijom, mitologijom i raznim skazanijama. Podudarnosti je možda previše i uvek je to jedna od one četiri priče, ali ipak ne u potpunosti, jer onaj ko priču doživljava, doživljava je po prvi put. Sabiranje životnog iskustva u konvencijama kratke priče ili pesme traži makar zrno ili iluziju nakupljene mudrosti. Često je, pak, i ta mudrost što prethodi tački kao konačnoj i svačijoj poenti, samo jedna od konvencija. Shvatajući to, Halilović dolazi do svog specifičnog pristupa građi, onoj materiji proživljenog i iskustvenog, poigravajući se statusom životne mudrosti kao takve, i pouke i poente kao momenta postizanja efekta u tekstu. Veoma je za ovu dimenziju njegovog stvaranja važna kazivalačka crta pesama, budući da se nekome nešto kazuje uvek sa željom da se na kraju postigne određeni efekat i uticaj na slušaoca. Naravno, nije Halilović u svakoj pesmi podjednako uspešan dok primenjuje ovaj svoj postupak, koji nekada pokušava da realizuje u tri-četiri stiha, a nekada u daleko dužim pesmama, razvijajući pažljivo narativnu nit.

Možda su i najzanimljivije one pesme u kojima se može naići na autopoetičke referenice i promišljanja. Komunikacijski proces, na kome se insistira kao na jednom od ključnih elemenata pesme, vezuje se koliko za relaciju govornik-slušalac, toliko i za relaciju zajednica-govornik. Česte su deiktike kojima se naglašava aspekt kazivanja, a posebno prvo lice jednine ili množine prezenta kao dominantno vreme. Pesma „O Masteju“ počinje, tako, stihovima: „Znamo da je postojao nekad pisac Valgije Ruf, / Ali ništa mu od spisa nije došlo do nas“. Kolektiv se i gramatičkim oblicima provlači kao referentna tačka pesme, odnosno priče koja se prenosi. Takva je i legenda po kojoj je Mastej, sin ovoga pisca, skočio u vodu da spase njegove listove i utopio se. Halilović zaključuje: „Da bar znamo kakav

je čitalac bio sin mu Mastej, / Slutili bi kakve elegije / Zgubi Valgije Ruf". U ovoj pesmi, dakle, pronalazimo one listove na vodi iz naslova zbirke, koji bi mogli da ukazuju i na određenu ulogu i sudbinu književnosti. Ona svoj smisao nalazi tek u konkretnom čitaocu, koji je za delo primaran i uvek prethodi procenama istorije književnosti. Bez čitalaca, svekolika je književnost rasuta po vodi. Njena vrednost za istoriju književnosti može biti srazmerna broju privrženika koji bi se bacili u vodu u nastojanju da listove sakupe i sačuvaju; za život dela, pak, dostaje i samo jedan, ali onaj pravi.

Za tom mišlju pesnik ide i u „Slučaju“, pesmi o otkrivanju pisca koji „piše samo na zadnjim stranicama debelih knjiga“. Tamo ga može pronaći posvećenik, radoznao i istrajan čitalac. No, i da ga niko ne pronađe, pronaći će sam sebe kada naredni put bude čitao *Tihi Don* ili *1001 noć*. U pesmi „Smokva i maslina i Gora sinajska“ osvetljava se međuuticaj iskustva i opevavanja iskustva: „Danas, u hladu poezije / Čitam maslinu, // I mislim na dan / Kad sam // U hladu masline / Čitao poeziju“. Pesnikova usredsređenost na proživljeno možda prati i onu drevnu mudrost – *Primum vivere, deinde philosophari*. Kontemplativna, istočnjačka smirenost, koja proizlazi iz pravovremene spoznaje, i ovde se provlači kao dominantna crta pesničke slike. No, Halilović se ne zaustavlja na tom meditativnom nivou, njemu je potrebna priča, narativni segment, neočekivani obrt. Njegovo promišljanje bića poezije odražava se i u minijaturi „Kad bi“, koja glasi: „Kad bi zaista postojao / Orfej, // Da li bi čitao poeziju?“ Pomalo čak i insistira autor *Listova na vodi* na različitim varijantama skrivenog pisca, nesvesnog pisca, prezrenog pisca i čitaoca tragaoca, čije se umeće graniči sa magijskim, alhemijskim moćima.

Jednostavnim, neukrašenim jezikom uvodi Halilović u nekim pesmama čitaoca u svoju naporednu postavku vremena prošlih i vremena iskazivanja, koje se ponekad vezuje za neki konkretni detalj današnjice. Čini se da je u dužim pesmama teže postići efekat ili obrt kojima teži energija izraza ovog autora. Na osoben način prelistavajući istoriju, u pesmi „Prvi i zadnji“ odbrojava do islamskog pesnika i mistika Rumija i persijskog vladara Kira i dalje, da bi na kraju u jedno sabrao čitav taj niz ljudi koji uporno liče jedni na druge, a zapravo liče na zemlju. Potencirajući finale pesme, pesnik katkad ide nauštrb celine. Tako se u ovoj pesmi najzanimljiviji redovi nalaze u sredini („Mnogo je zemlje iza čela, mnogo je nas u zemlji. // U vremenu postoji / Kazivanje u Koje nema nikakve sumnje“), ali, budući nenaglašeni, ne doprinose u dovoljnoj meri ukupnom utisku. Nekolicina pesama nastaje oko određenih anegdotskih ili aktuelnih događaja, da bi njihov autor uplitanjem istorijskih referenci doveo do ukrštanja planova i problematizovanja obaju. Tako u pesmi „Santo subito“ polazi od zahteva naroda na sahrani Jovana Pavla II da se on odmah proglašuje svecem, te zatim priziva stari sukob Grčke i Rima da bi razmotrio ko je dalje dospeo, ko je stvarni pobednik u vekovnom nadmetanju („Plače li Grčka danas? Zavidna da li je ona? / Kud ostaju svi polisi njeni, kud ode suparnik Rim?“). Odzvanjanje arhetipskih slika u nesrodnim i udaljenim tačkama istorije, preispitivanje porekla uvođenjem motiva groblja, kostiju, arheologije, sve to uspostavlja jedan pesnički svet u kome se naporednosti uočavaju, beleže, ali ne simplifikuju. Ponegde se Halilović i podsmehne nastojanjima arheologa da protumače davno nestali svet, kao da želi da ukaže na to da su rešenja nedoumica gotovo uvek ona najjednostavnija, ona večita. U pesmi „Toga candida rimskog kandidata“ nailazimo na stihove: „Tumače arheolozi život i smrt, tumače / Da su ljudi u tom gradu verovali kako se iz

groba putuje / Na onaj svijet pa je mrtvome potrebna čaša, / Da se okrijepi na putu / I novčić, da plati prevoz". Njihovo teoretisanje suočava se sa problemom kada u jednom grobu pronađu češalj, u grobu ćelavog čoveka. I tu Halilovićeva završnica zvuči efektno i ubedljivo, budući neočekivano jednostavna – „Mora da je imao biografiju”.

Naravno, nije Halilović uvek toliko uspешan u poetiranju i zaokruživanju pesama u *Listovima na vodi*. U „Novoj arheologiji”, recimo, stihovi „Nazadak pogodio i *Napredak*” ili „Dobio šećer, bez hljeba ostao”, uprkos uklopljenosti u dominirajući ton pesme ili pak sociolekt, deluju bombastično u celini ove ipak dosta suptilnije zbirke. Takvu finu, tananu emociju dočarava pesma „Usputni autoportret u iščekivanju jutra kada će sunce izići sa Zapada”: „Nazirem, // pod brdom gdje sam rođen / neko zamiče ka borju čija je smola tekla kroz moje rane strofe / i kasne simfonije...” Ovo je jedna od retkih pesama u kojima se lirski subjekt povlači u intimu i odriče se glasne komunikacije i svoje žive jezičke veze sa kolektivom. Kontrast glasnogovorništvа na radio-talasima i želje za zamicanjem u predele detinjstva, u inkognito travara, ljubavnika ili skitnice, jedna je od najljepših pesničkih slika ove zbirke. Pa možda i prikaz u malom njenog unutrašnjeg trvenja, sukoba dveju vizija, poetičkih programa. Takvu problematiku, u suštini, obrađuje i „Pismo Plutarhu”. Potreba za širom komunikacijom kroz pesmu, a istovremeno i svest o tome da pesnika retko ko za ozbiljno uzima i uvažava njegove reči, to su dve ključne okosnice Halilovićevog pesničkog izraza. Pozivajući se na Solonovo pevanje o Salamini, on uviđa sav besmisao takvog pokušaja danas, budući da pesnik ne može imati dovoljno kredibiliteta za javnost da bi se uopšte mogao *napraviti* ludim. „Ako si nekad čitao stihove svoje, na trgu / Kakvom il bilo gdje, javno, pred ruljom tom, / Ti više nikad ne moraš da se napraviš lud – / A to je, Plutarhu, smrt gora od smrti svih”. Uprkos svemu tome, poezija pronalazi svoje moduse opstajanja. I Enes Halilović je načinio zanimljivu knjigu. Ona nije ujednačena po svom estetskom domašaju, s obzirom na to da pesnik nekada ide više za efektom nego za dubljim značenjem ili uobličenjem celine, ali čitaoca svakako ne ostavlja ravnodušnim. A ni pesnika skrivenim. Kada je reč o *našim rodovima*, *sitnoj istorijskoj boraniji*, možda neki krupniji smisao od komunikacije ne treba ni tražiti.